

Vad kan man då lära sig av Anderssons analyser av arbetsmoral, arbetsfrihet och arbetslöshet? Framför allt har vi förstått hur starkt normerande den moderna arbetsmoralen är. Avhandlingens viktigaste resultat är att den kan konstatera att arbetet fortfarande har en central plats i våra liv. Det faktum att de arbetslösa lider av sin situation och är stigmatiserade av sin omgivning visar hur normerande lönearbetet fortfarande är. Arbetslöshet är, som hon konstaterar, en svart diskurs och hur gärna hon än vill tolka den som ett motstånd och som arbetsfrihet, dominerar känslan av att friheten från arbete främst handlar om brist på pengar och sociala sammanhang. Mitt bestående intryck efter läsningen av den här avhandlingen är att arbetslöshet är ett mycket ambivalent tillstånd där människor efter förmåga försöker göra det bästa av den situation de hamnat i.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla de goda sidorna med denna avhandling, trots att den egentligen vill mer än den förmår. Den har ett levande språk, en väl avvägd disposition och den räds inte att ställa djärva frågor. Och den har visat oss såväl den normerande betydelsen av arbete och tidsanvändning som hur enskilda individer hanterar dilemmat med arbetslöshet i det moderna samhället.

Birgitta Svensson, Stockholm

Monica Weikert: *I sjukdom och nöd. Offerkyrkosednen i Sverige från 1600-tal till 1800-tal*. Historiska institutionen, Göteborg 2004. 271 s. English summary. ISBN 91-88614-48-4.

Det folkliga fromhetslivet har länge utgjort ett centralt forskningsfält inom den kyrkliga folklivsforskningen eller religionsetnologin. På senare år har det även börjat intressera historiker på olika håll i landet, inte minst i Göteborg. Ett synligt uttryck utgjorde symposiet Västsvensk fromhet våren 1992. En färsk frukt av denna forskningsinriktning utgör Göteborgshistorikern Monica Weikerts avhandling om offerkyrkosednen i Sverige.

Redan i *Wärend och wårdarne* uppmärksammar G.O. Hyltén-Cavallius offerkyrkorna och nämner särskilt Härlöv, Femsjö, Sandvik, Kållerstad, Tutaryd, Lemnhult och Lannaskede (*Wärend och Wårdarne* I, 1863:202; II, 1868:318,453). Ämnet har i Norge belysts av etnologen Anne Eriksen och i Sverige av kyrkohistorikern Sven-Gunnar Sundberg, vars framställningar Weikert

genomgående förhållit sig till. Hennes studie omfattar hela Sverige, men har som rubriken visar begränsats tidsmässigt. Denna avgränsning har befriat henne från att ta ställning såväl till traditionens ålder som dess avveckling.

Med hjälp av uppteckningar i folkminnesarkiven och annat källmaterial har Weikert ringat in 74 offerkyrkor, huvudsakligen belägna i sydvästra Sverige. Ofta är det svårt att avgöra om en kyrka bör betecknas som offerkyrka eller ej. Fastän Skånes Fagerhult tillhör min hemkommun har jag aldrig hört att denna kyrka skulle ha varit offerkyrka. Medan Fagerhult fått en prick på kartan finns däremot inte Oderljunga i samma kontrakt med, där förbifarande förbönder brukade offra en slant i kyrkstocken (Hugo Wallin, *Minnen från en skogsbygd*, 2001: 164 f.). Indikationerna är i båda fallen alltför svaga för att kalla dem offerkyrkor. En skånsk offerkyrka som förbisetts är däremot Hallaröd, dit folk enligt en uppgift 1573 kom i stora mängder från Halland, Blekinge, Sverige och andra länder (*Samlingar till Skånes historia* I, 1873). Vid visitationen 1620 påtalades den avgudadyrkan som ägde rum i Hallaröd och 1704 meddelade kyrkoherden att i stocken offrades vid Olofsmässan "av allehanda slags folk, som någon märkelig svaghet underkastade äro, vilket offer kan stiga mot 60 dlr smt" (G. Carlquist, *Lunds stift herdaminne* 6, 1957:162, 171 f.). På S:t Olofs dag hölls stora marknader i Hallaröd, vilka dock på 1730-talet flyttades till Hörby (J. Göransson, *Skånes landsbygd* 1904:88 f.). Utöver de tre senmedeltida skånska vallfartskyrkor Weikert nämner (Torekov, S:t Olof och Fru Alstad s. 65) bör vi lägga till såväl Hallaröd, Nymö som Falsterbo (se nedan).

Också i Svensköpp var offertraditionen ålderdomlig. Kyrkoherde Bruzelius uppger 1747, att det fanns en offerstock i kyrkan "uti hvilken mycket folk från åtskilliga orter offra, annars kunde icke kyrckian hollas vid makt för dess ringa inkomst". Här hade tidigare funnits en marknad och en offerkälla, S:t Lars källa, vilken 50 år tidigare blivit igenskottad "för öfivad vidskieppelse skull". (G. Carlquist, *Sockenbeskrifningar från Frosta härad*, 1920: 134 f.)

På basis av kyrkornas specialräkenskaper har Weikert fastställt omfattningen av offergåvorna över tid liksom givarnas hemhörighet geografiskt och socialt i 48 utvalda församlingar vid tre tidpunkter: sent 1600-tal, tidigt 1700-tal och mitten av 1700-talet. I sex av dessa analyseras även offerkyrkans upptagningsområde och i fyra församlingar offerinkomsterna från 1665 till 1895. Resultatet kan överskådligt avläsas på fjorton

diagram och fyra kartor. Bakom denna redovisning ligger ett mycket mödosamt arbete. Härtill kommer att Weikert har granskat ett stort antal visitationsprotokoll från offerkyrkoförsamlingarna, främst för att fastställa prästerskapets inställning till offerseden. Genom att frågan togs upp av ecklesiastika deputationen 1726 har ytterligare material inkommit från Skara och Växjö stift, där offerkyrkorna varit talrikast.

Eftersom inkomsterna bidrog till de oftast små och fattiga kyrkornas vidmakthållande är det naturligt att prästerna med få undantag inte hade något att erinra mot gåvorna även om vallfärder förbudits 1544 (och i den danska kyrkoordinansen 1539) och offren kunde uppfattas som uttryck för gärningsfromhet. Relativt långt fram fanns även präster och prästfruar antecknade som givare. Märkligt nog är givarna av offergåvorna – i motsats till vad som lades i håven (på tavlan i Skåne) eller offerstocken – merendels antecknade. Så var däremot inte fallet i Skåne, varför det uppenbarligen funnits olika redovisningspraxis. Här var offret främst knutet till bestämda dagar, vilket också indikerar gammal vallfartssed.

Undersökningen är till övervägande delen baserad på hårddata som ger små möjligheter att komma givarna närmare in på livet. Att bakgrunden är sjukdom och nöd är dock uppenbart. Gåvorna har nästan uteslutande bestått i pengar, någon gång också i vaxljus, kalvskinn, ja t.o.m. i form av levande kreatur (s. 142) liksom vid begravningar (jfr Askö Vilks, *Das Begräbnistier*, 1958). Hyltén-Cavallius uppger att man ännu 1788 hade för sed i Sandviks offerkyrka att kungöra ”Hvad djur som blifvit till offer gifvet (lamm, kalv, kor osv.), som den lösepenning som derför blifvit af egeren erlagd till kyrkan” (a.a. s. 203). Även om Weikert nämner exempel på gåvor som tack för räddning i sjönöd nämner hon inte kyrkornas votivskepp.

Författaren relaterar säkert med rätta offerkyrkornas skiftande inkomster till övergripande konjunkturer, men vad jag ändå saknar är en konkret inblick i offerseden. Midsommardagen 1749 var Carl Linnaeus deltagande observatör i Falsterbo. Han berättar i sitt dagboksmanuskript:

Offer sker årligen till Falsterbo kyrka midsommarsdagen, ty foro vi dit att göra vår devotion... Fram emot altaret stod ett stort bäcken. Kyrkodörren öppnades kl. 4 om morgonen och fick stå öppen till aftonen. Folket kom hit ifrån fjärran orter, och tilförene mycket ifrån Dannemark. De avlade där

sin avräknade summa och somliga hade *doses* af penningar för flere, som varit medskickade, det de på god tro heligt kastade på bäckenet. Således kontinuerades mest hela dagen och under gudstjänsten, allt utan ordning och procession. Men jag såg icke att någon bolade med helgonen, utan stodo de där allenast *ad ostentationem*. Kyrkan kunde således få emillan 100 til 300 dlr smt, vilket gagnar till hennes reparation, som eljest skulle förfalla, fast hon icke ligger 1 kvart. ifrån Scanör. Det arma folket, stode i nöd, sjukdom, bräckligheter, eller öm om sine anhörige, de där segla til sjöss, eller sin boskap, tro sig muta gudarna, om de giva dem några penningar till sin kyrka. *O sancte simplicitas quid non redigio*. Emedlertid som detta länder till kyrkans reparation, sker utan avguder, tycks mig att det kan konserveras, vilket de sal. munkarna, antecessorerna, blivitt intryckt så lyckeligen som besvärligen (Bertil Gullander, *Linné i Skåne* 1975:204).

Linnés uttalande – som är något mera putsat i den tryckta resan 1751 – exemplifierar den kulturella elitens inställning till offerseden och ger en allsidig inblick i orsaken till offren. Man kan näppeligen dra i tvivelsmål att den i Falsterbo gick tillbaka till tiden före försvenskningen. Det ligger nära till hands att postulera att den rent av stått i sitt flor under den stora sillfiskeboomen under 1300-talet.

Från Falsterbo finns det också ett bra exempel på prästerskapets inställning till offerseden. Kyrkoherde Christian Corvin fick 1759 en anmälan från kommandörkapten Wallman med anklagelse för vidskepelse i samband med offrande S:t Hansdagen. Corvin förklarade att offren ägde rum året runt, men att de föll rikligast vid S. Hanstiden berodde på att ”det är den behagligaste tiden på året, då folk av närgränsande byar komma här neder såsom till en liten marknad och hälsa på vänner och förnöja sig på denna avlägsna udden, vid samma tillfälle gå de i kyrkan och hava medlidande över denna fattiga, dock ansenliga kyrka och meddela densamma litet till behov” (G. Carlquist, *Lunds stifts herdaminne* 3, 1951: 340). Belägget styrker Monika Weikerts uppfattning att det knappast går att konstatera att prästerskapets inställning till offerseden ändrats i början på 1700-talet så som Sundberg menade. Offerseden rymmer ett *complexio oppositorum* som Linné ger uttryck för och kanske även många som idag går in i en kyrka och tänder ett ljus.

Nils-Arvid Bringéus, Lund